

SZABADPOLC-RENDSZER⁺

A cikk abból az alaptételből indul ki, hogy a könyvtáros főfeladata az olvasók igényeinek és szükségleteinek minél teljesebb k i e l é g i t é s e, vagyis, hogy az olvasó megkapja azt a művet, amit a könyvtárban keres. A különféle katalógusok, bibliográfiák, kartotékok e feladat megoldásában kétségtelenül jó segédeszköznek bizonyulnak. A könyvtáros személye, az állomány- és az olvasók alapos ismerete is nélkülözhetetlen tényező.

A gyakorlati tapasztalatok azonban bebizonyították, hogy leghatásosabb mégis csak az, ha az olvasó kézbe veheti a könyvet és belelapozva, személyes benyomásokat szerezhet tartalmáról. A könyvtárosok ezért különféle módszereket alkalmaznak, hogy az olvasók közvetlenül megismerhessék a könyveket.

Az újbeszerzések kiállítása, a kölcsönző helyiségekben felállított ún. "kíségitő állványok" bizonyos számú könyvet közelebb hoznak az olvasóhoz.

Egyes szovjet könyvtárak - ahol erre alkalmasak a körülmények - olvasóikat huszonötös csoportokban "kirándulásra" viszik a raktárakba. Itt a könyvtáros egy-egy szakba tartozó könyvekről tart ismertetést. Az olvasók a helyszínen kiválasztják a kívánt könyveket, majd a kölcsönzést adminisztratív is lebonyolítják. A raktár-látogatások időpontjait előre közlik és minden alkalommal, más-más szakot tekintenek meg. Az olvasók számára a legtöbb lehetőséget biztosító rendszer azonban a szabadpolc. Ez lehetővé teszi az olvasó közvetlen kapcsolatát a könyvvel. A szabadpolc-rendszert számos külföldi könyvtár vezette be. Széleskörűen alkalmazzák Csehszlovákiában és eredményesen kísérelték vele a Szovjetunióban.

⁺ Vö.: JANKILEVIC, E.: A szabadpolc-rendszeréről. - Könyvtári Figyelő 1959. 1.sz. A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Sok vita folyt - és folyik még ma is - a kérdésről. A leginkább vitatott kérdés, hogy vajon a szabadpolcos kölcsönzés mellett, a könyvtárosnak marad-e valamilyen szerepe az olvasás irányításában, befolyást tud-e gyakorolni a rendszeres olvasásra.

Ebből a szempontból nem is annyira a könyvtáros szerepét kell vita tárgyává tenni, mint inkább a szabadpolc-rendszer megszervezését. Hogy ez a rendszer valóban segítséget nyújtson az olvasónak, az a kérdés, hogy milyen könyvek kerüljenek a polcokra. Alapvetően hibás a vitákban felmerülő olyan álláspont is, mely szerint a szabadpolc mellett minden egyéb könyvajánlási módszer fölösleges. Tévedés volna azt gondolni, hogy a szabadpolc-rendszer egymagában biztosítja, hogy minden olvasó a neki megfelelő könyvet kapja kézhez. Ellenkezőleg: a szabadpolc-rendszer csak abban az esetben járul hozzá az értékes könyvek eredményes népszerűsítéséhez és terjesztéséhez, ha mellette egyidejűleg az egyéb olvasószolgálati formák is működnek. /Katalógusok, témakartotékok, bibliográfiai kiadványok, vizuális agitáció, könyvankétek, stb./ A könyvtárosok feladata, hogy megállapítsák bizonyos típusú könyvek népszerűsítésére, ismertetésére legalkalmasabb módszereket és a szóba jöhető módszerek kombinálásával a legjobb eredményeket érik el.

Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy a szabadpolc-rendszer szervezésének egyik legfontosabb feltétele a könyvek helyes kiválasztása. Azokat a könyveket kell a szabadpolcra helyeznünk, melyek a haladást és a kulturát szorgalmazzák, tartalmuknál fogva alkalmasak arra, hogy hozzájáruljanak az új ember kialakításához.

Könyvtáraink jelenlegi kölcsönzési gyakorlatával szemben a szabadpolcos kölcsönzésnek különleges feltételei vannak és ezért nem is lehetne pillanatnyilag kiterjeszteni valamennyi tömeg-könyvtárra.

Melyek ezek a feltételek? Elsősorban az elhelyezés problémáját kell emlitenünk. A szabadpolchoz nagy és világos szoba /terem/ szükséges, ahol a könyveket szak szerinti csoportosításban lehet elhelyezni, könnyen áttekinthetően. Ugyancsak megfelelő terület kell, hogy minél több olvasó szabadon mozoghasson és zavartalanul böngészhessen a polcok között. Másodsorban szükséges, hogy a könyvtár gazdag duplum-anyaggal rendelkezzen annak érdekében, hogy az állományt folyamatosan

A megfelelő helyiségben megfelelő berendezés is szükséges. /elérhető magasságu polcok, székek, asztalok az olvasók részére/. A szabadpolcos kölcsönzéshez legkevesebb három könyvtárost kell beállítani, akik megkönnyítik az olvasóknak az eligazodást a polcok között, ugyanakkor gondoskodva az állományvédelemről is.

Az Oktatási és Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya 1958-ban a szabadpolc-rendszerrel kapcsolatban kísérletek végzésére megbízást adott két járási könyvtárnak, valamint a galaci és a constancai megyei könyvtáraknak.

A továbbiakban a galaci megyei könyvtár idevágó tapasztalatairól számolunk be, ahol a szabadpolcos kölcsönzés a felnőttek részére 1958 márciusa óta folyik.

A könyvtár a művelődési palota balszárnyában, megfelelő helyiségekben működik. Egyik legnagyobb termében /13x8 m/ szervezték meg a szabadpolcos kölcsönzést. A helyiségnek két bejárata van. A könyvespolcokat a falak hosszában helyezték el, úgy, hogy a gyakorlati és az esztétikai szempontok egyaránt érvényesüljenek. Az olvasóknak tehát adva vannak a legjobb feltételek a könyvek kiválogatásához és az ügyeletes könyvtárosok is a legjobb körülmények között végezhetik felügyelői és tanácsadói munkájukat.

A könyveket a polcokon szakok szerint állították fel. Az anyag igen változatos és egy mű két-három példányban is megtalálható. Az olvasó tájékoztatására az egyes szakokat osztólapokkal választjuk el egymástól. Fehér kartonon kék nyomtatott betűkkel tüntetik fel a megfelelő főcsoport címét, ezeken belül pedig szürke kartonból készült és fekete betűkkel nyomtatott osztólapok választják el az egyes alcsoportokat egymástól. Mivel a terem elég nagy, az egész forgalmi állományt az "önkiszolgáló" olvasók rendelkezésére bocsáthatják.

Az olvasók a könyvtár előcsarnokából az egyes számú ajtón lépnek a terembe. Itt tudomást szereznek a szabadpolc-használat minden olvasóra kötelező szabályzatáról. A szabadpolcos terembe tilos nagykabátban, aktatáskával, csomagokkal stb. belépni. Mindezeket a könyvtár ruhatárában kell elhelyezni.

Az olvasószolgálat /kölsönző-részleg/ közvetlenül a bejárat mellett helyezkedik el. Az ügyeletes könyvtáros végzi az új olvasók beiratkozásával kapcsolatos adminisztratív teendőket, a könyvek visszavételét, az olvasójegyek kikeresését, stb. Ha az olvasó kölcsönözni kíván, megkapja olvasójegyét és annak a polcnak jelzetét feltüntető fehér kartonlapot /őrlapot/, ahol az őt érdeklő művek vannak. Ezután a megfelelő polchoz irányítják, ahol zavartalanul böngészhet. Ha a polcra könyvet vesz le, helyére a már említett őrlapot teszi, hogy a polcokon a sorbarakott könyvek össze ne keveredjenek. /Különösen a brosurák használatánál fontos ez./ Az őrlap használatát többek között az is indokolja, hogy az olvasó ahhoz, hogy egy könyvet alaposabban átlapozzon, asztalhoz ül és így előfordulhat, hogy elfelejti honnét vette le a könyvet.

A kiválasztott könyvvel az olvasó a kölcsönző könyvtárhoz megy, aki a második számú /kijárat/ ajtó mellett helyezkedik el. Itt leadja az őrlapot és olvasójegyét, ahova beírják a kölcsönzött könyvet, míg a könyvbe beragasztott lapon a kölcsönzés határidejét tüntetik fel. Az olvasójegy a munkanap végéig a kölcsönző könyvtárhoz marad, majd átkerül az egyes számú bejárat ajtó mellett elhelyezett nyilvántartásba. Az olvasó legközelebb ismét itt kapja meg az olvasójegyét.

A könyvtárosok - szükség szerint - napközben többször is besztják a visszahozott könyveket és este ellenőrzik a szabadpolc teljes állományát; az esetleg rossz helyre tett könyveket helyükre rakják, kiírják a hiányokat, amelyeket a tartalék raktárból pótolnak.

A szabadpolcos használat kapcsán óhatatlan a könyvek fokozott elhasználódása, ezért idejekorán gondoskodnak kijavításukról. A könyvkötészet folyamatosan végzi ezt a munkát.

A szabadpolcos kölcsönzés sokoldalú és sokrétű munkával jár, jó szakmai felkészültséget és nagyfokú lelkiismeretességet kíván meg. A galaci megyei könyvtár vezetősége két jól felkészült és az olvasószolgálati munkában hosszú tapasztalattal rendelkező könyvtárost helyezett a szabadpolcos kölcsönzéshez.

A szabadpolc bevezetése utáni első napokban a kölcsönzések száma lecsökkent, mert az olvasóknak szokatlan volt ez a kölcsön-

zési rendszer. A kezdeti zökkenő után azonban megnövekedett az olvasóforgalom, ami azt bizonyítja, hogy az új kölcsönzési rendszert az olvasók magukévá tették. Így elmondhatjuk, hogy a szabadpólc az olvasók tájékoztatásának jó eszköze. Ezenkívül kiküszöböl számos vitát olvasók és könyvtárosok között, amelyek a bent nem lévő vagy az állományból hiányzó könyvek miatt adódtak.

Az új rendszer a galaci megyei könyvtárban meggyorsította a kölcsönző munkát és kiküszöbölte a kölcsönzésnél előforduló torlódásokat. Kicsétt a raktári kiszolgálás munkája. Megjavult az állomány kihasználása és megjavult az olvasók irányában kifejtett könyvtárosi tájékoztató munka is, a kölcsönzési munka változatosabbá vált.

A továbbiakban ismerteti a szerző az előjegyzés gyakorlatát, ami lényegében a nálunk is szokásos módon történik. Ha ugyanarra a könyvre több előjegyzés is van, az igényeket a jelentkezések sorrendjében elégítik ki. Amennyiben az olvasó az értesítés kézhezvételétől számított öt napon belül nem jelentkezik a könyv átvételére, úgy előjegyzési joga megszűnik és a könyv a polcra kerül.

A galaci megyei könyvtár kölcsönzési tevékenységének fejlődését az alábbi statisztikai áttekintés mutatja:

	Olvasók száma ebből			Kölcsönzött könyvek száma ebből		
	Összesen	felöltt	ifjúsági	Összesen	felöltt kölcsonzés	ifjúsági
1957. első negyedében	6 046	3 404	2 642	53 341	27 398	25 943
		25 193 ⁺	18 434 ⁺			
1958. első negyedében	8 103	5 081	3 022	72 549	45 215	27 334
/A szabadpólcos kölcsonzés beve- zetése után/		32 242 ⁺	18 468 ⁺			

+ az illető olvasókatória köréből a látogatottság.

A jelentős eredmények a szabadpolcos rendszer hatékonyságát bizonyítják.

A galaci megyei könyvtár ezirányu tevékenységének még csak a kezdetén tart. A jó kezdeményezést tovább kell fejleszteni, újabb intézkedések szükségesek az eredmények növeléséhez; így például katalógus-reviziót kell tartani, ki kell egészíteni a katalógusokat és gazdagabb bibliográfiai anyagot, téma-kartotékokat kell az olvasók rendelkezésére bocsátania.

Jelenleg a Központi Állami Könyvtár módszertani és bibliográfiai osztálya, amely a szabadpolcos rendszer kikisérletezését szakmailag irányítja, az olvasónyilvántartás rendszerének és általában a kölcsönzési adminisztráció egyszerűsítésének kidolgozásával foglalkozik.

Eredeti cím: Deservirea citilorilor prin metoda raftului.

Megjelent: Călăuza Bibliotecarului. 1958. 11.évf. 10 nr.
18-21.p.

OSzK. ford.sz.:2056.